

Dreigt een burn-out? Schrijf een proefschrift!!

Het komt niet elke dag voor dat er een leraar promoveert. Weinigen hebben naast hun volledige dagtaak nog tijd en energie over om zich aan een meerjarenproject als een academisch proefschrift te wijden. Voor Albert Kort uit 's Heer Hendrikskinderen (Zuid-Beveland) was het schrijven van de dissertatie waarop hij afgelopen maart in Rotterdam promoveerde, een plezierige bezigheid naast zijn baan als geschiedenisdocent te Goes. Hoe speelde hij het klaar?

De pil van meer dan vijfhonderd bladzijden draagt de titel *Geen cent te veel* en handelt over armoede en armenzorg op Zuid-Beveland tussen 1850 en 1940. Auteur Albert Kort benadrukt dat armenzorg op het plateland nog niet vaak door historici is onderzocht. Het accent bij historisch onderzoek naar het fenomeen armoede lag meestal op de grote steden. Veel dorpelingen op Zuid-Beveland werkten als seizoenarbeider en leefden in bittere armoede.

Het boek vormt een echte 'Fundgrube' voor wie zich met de geschiedenis van armenzorg bezig houdt en op zoek is naar schrijnende voorbeelden van hardvochtige armstuurders (die deze functie veelal bekleedden met het oog op de eigen carrière), betuttelende diaconieën, en bedeedden die als kinderen werden behandeld.

In dit interview staat evenwel niet het product, maar het proces centraal. Hoe speelt een leraar zoiets klaar?

Kort's laatste stelling bij het proefschrift luidt: *'Het schrijven van een proefschrift zou voor veel onderwijsgevend en uitstekende remedie kunnen zijn tegen drei-*

gende burn-out en, wie weet, tevens een alternatieve therapie tegen algehele debilisering'.

Er waren collega's die hem dit niet in dank afnamen, terwijl de stelling juist stimulerend bedoeld was.

Het promotieonderzoek was voor Albert Kort een uit de hand gelopen hobby, in het verlengde van zijn lestaak: 'In de lessen ben je bezig met de verduidelijking van andermans denkbeelden. Als leraar ben je in zekere zin een doorgeefluik van de bevindingen van andere lieden, of dit nu historici, economen, psychologen, geografen of sociologen zijn. Als leraar ben je voor je leerlingen een soort architect en profeet die vorm, begrip én betekenis moet geven aan de ideeën en denkbeelden van anderen. Als je bezig bent met onderzoek, doe je meer. Je zoekt, schept, geeft vorm en betekenis aan de dingen die je hebt onderzocht.'

Zijn rector is trots. Het komt tenslotte niet zo vaak voor, een promovendus in het corps. Van de honderd collega's is Kort de enige gepromoveerde. De promotieplechtigheid werd door

ruim twintig collega's bijgewoond.

'Het hadden er meer geweest, maar ik moest uit financiële overwegingen een limiet stellen. De meesten waren onder de indruk, omdat ze het nog nooit eerder met eigen ogen hadden aanschouwd.'

De kleine man is van alle tijden

Hoe is je interesse voor het onderwerp armoede en armenzorg ontstaan?

'Toen ik op de middelbare school zat, werd me verteld welke rol de grote personen in de geschiedenis speelden. Aandacht voor de naamlozen was er niet of nauwelijks. Pas in de jaren zeventig leek hierin verandering te komen, toen de schijnwerpers van de historici tevens werden gericht op de arbeidersbeweging. Ook hier kregen de leiders vrijwel alle aandacht. De arbeidersaristocratie stond centraal, de gewone man kwam er niet of nauwelijks aan te pas. Bij een onderzoek naar de armoede en armenzorg kom je de naamlozen uit de geschiedenis wel tegen. Dit is echter niet de enige reden. De geschiedenis van de armoede is niet anders dan een voortdurende

Geen cent te veel

Armoede en armenzorg op Zuid-Beveland, 1850-1940

18

strijd om de verdeling van de schaarse goederen en deze strijd vormt in zekere zin de motor van de geschiedenis. In de armenzorg komen rijk en arm elkaar tegen. Voor de armen is de zorg een overlevingsstrategie, voor de rijken een overheersingsstrategie waarmee het gedrag van de bedeelenden kan worden beïnvloed.

Een ander argument om voor dit onderwerp te kiezen was de actualiteitswaarde. Armoede is tenslotte een fenomeen van alle tijden en plaatsen. De manier waarop de armen werden geholpen, is echter sterk aan tijd en plaats gebonden en is sterk afhankelijk van het beschavingspeil. De armenzorg op het Zeeuwse platteland in de negentiende eeuw was anders dan de zorg in de zeventiende-eeuwse Hollandse stad.'

Kort vertelt hoe het idee voor een dissertatie bij hem rijpte. Al tijdens de laatste jaren van zijn doctoraalstudie aan de Vrije Universiteit, onderzocht hij in plaatselijke archieven allerlei zaken die met de sociale geschiedenis te

maken hebben. In het *Historisch Jaarboek voor Zuid- en Noord-Beveland* publiceerde hij artikelen over zaken als de geschiedenis van de volkshuisvesting, de armenzorg in Goes en het plaatselijk onderwijs. Maar hij wilde wat substantiëlers doen, een grootschalig onderzoek over een lange periode. Zijn tijd- en energievretende leraarsbaan eiste aanvankelijk te veel aandacht. Pas in 1995 – na twaalf jaar voor de klas – durfde hij de stap te zetten. Hij zocht contact met een promotor en zette zijn plannen uiteen.

Welke centrale boodschap draag je uit in deze dissertatie?

'Ik hoop dat ik erin geslaagd ben duidelijk te maken hoe belangrijk een studie naar de geschiedenis van de armoede en armenzorg is. De armenzorg ging aan de verzorgingsstaat vooraf. De mensen moeten zich bewust worden hoe lang het duurde en welke zware strijd geleverd moest worden voordat de verzorgingsstaat gestalte kreeg. Zeker op het platteland bleven de openbare armbesturen en diacono-

nieën tot diep in de twintigste eeuw invloedrijk. Pas in 1965, toen de Algemene Bijstandswet van kracht werd, was het laatste stukje armenzorg verdwenen. Toen pas moest de gunst van de bedeling definitief wijken voor het recht op onderstand.

Ik ben bang dat als gevolg van de voortschrijdende individualisering, die zo kenmerkend is voor onze westerse maatschappij, de verzorgingsstaat in zeer snel tempo kan worden afgebroken. Solidariteit, in mijn ogen de belangrijkste pijler van de verzorgingsstaat, is immers niet opgewassen tegen massaal egoïsme.'

Een eenzame onderneming

Hoeveel jaren is er aan het project gewerkt, en op wat voor momenten?

'Ik ben in juni 1995 begonnen en in augustus 2000 was het definitieve manuscript gereed. In totaal heb ik er dus ruim vijf jaar aan gewerkt.

'Als gepromoveerd leraar weet je hoe plezierig én lastig schrijven kan zijn. Je kunt leerlingen bij het maken van een scriptie of profielwerkstuk beter helpen wanneer je zelf onderzoekservaring hebt opgedaan.'

Onderscheid tussen archiefonderzoek en het schrijven kan ik niet maken. Ik weet wel dat verreweg de meeste tijd zat in het archiefonderzoek. Dat is het veldwerk. Het schrijven kost veel minder tijd, misschien een jaar, maar is veel intensiever. Je moet dan alles goed op een rijtje hebben en je moet inspiratie hebben. Soms deed ik wel een dag over het schrijven van één bladzijde. Ik troostte me dan met de gedachte van een beroemd schrijver – was het Willem Elsschot? – dat schrijven groten-deels neerkomt op schrappen. Gelukkig waren dit soort momenten uitzondering.

In het algemeen heb ik gelijkmatig gewerkt. Eén dag in het weekend, twee doordeweekse avonden en het grootste deel van de schoolvakanties. Ik moest het hebben van regelmaat. Slechts één

keer ben ik door een dal gegaan en heb ik het werk een aantal maanden grotendeels stil gelegd. Dat was toen mijn promotor een hoofdstuk over de bedeeden van ruim honderd bladzijden, waar ik meer dan een jaar aan gewerkt had, te lang en vooral te gedetailleerd vond. Even dacht ik dat al het werk voor niets was.

Flauwekul natuurlijk. Je kunt tenslotte een hoofdstuk gemakkelijker inkorten dan dat er nog allerlei zaken aan toegevoegd moeten worden. De leesbaarheid is er zeker door verbeterd.'

Had je steun aan enigerlei verband van promovendi of was het werken in eenzaamheid?

'Het schrijven van een proefschrift is zeker voor een buitenpromovendus een buitengewoon eenzame onderneming. Mensen die verbonden zijn aan de universiteit kunnen wat aan elkaar hebben. Ze beschikken bijna dagelijks over een klankbord. Ik zag mijn promotor twee tot drie maal per jaar. Af en toe kwamen we met meerdere promovendi bijeen. Gezellige bijeenkomsten waar we in algemene termen konden spreken over de problemen van onderzoekers. Specifieke zaken besprak ik met mijn promotor.

Het schrijven van een proefschrift is een solistisch gebeuren en dat past wel bij mijn persoon. Mijn vrouw en dochter zijn hier aan gewend. Ik heb nooit het idee gehad dat mijn gezinsleven er onder leed. Corry heeft me in het onderzoek altijd gestimuleerd. Zij vindt het belangrijk dat iemand iets onderneemt waar hij voor de volle honderd procent achter staat. Daarom was ze op de dag van de promotie ook zo verbaasd, toen iemand tijdens de receptie opmerkte dat ze, nu het project was voltooid, wel blij zou zijn omdat ze haar man weer terugkreeg. Misschien dat deze opmerking voor sommige gezinnen van toepassing is, ze geldt in ieder geval niet voor ons.'

Had je als 'buitenpromovendus' voordeel, of juist nadeel van je situatie, vergeleken met aio's?

'Op het eerste gezicht verkeert een buitenpromovendus in een nadelige positie. Hij beschikt immers over veel minder tijd dan een aio en heeft ook veel minder contact met zijn promotor. Hiertegenover staat echter één voordeel. Hij hoeft zich niet iedere dag op zijn onderwerp te fixeren. Hij kan er meer afstand van nemen. Vanuit dit

Marskramer en veldwachter uit 's-Heer Arendskerke (1920).

oogpunt beschouwd is lesgeven een welkome afwisseling, een verandering van spijs die een mens doet eten.'

Waar had je de tijd vandaan?

Waar haalde je de tijd vandaan? Anderen klagen dat ze het zó al druk hebben met lesgeven.

'Tijd is een rekbaar begrip. Waar een wil is, is een weg. Tijd maak je. Het doen van literatuur- en archiefonderzoek is voor mij een hobby en dus een vorm van ontspanning. Ik ben ervan overtuigd dat, als je je studie goed opzet en inricht, er nog volop tijd overblijft voor andere dingen. In de afgelopen vijf jaren heb ik me in geen enkel opzicht tekort gedaan. Van de twaalf weken vakantie heb ik er zeven tot acht besteed aan onderzoek. De overige gingen we op reis. In de zomervakantie meestal met vrouw en dochter een aantal weken naar Engeland, Schotland of Italië en in de krokus- of oktobervakantie een weekje met een gezelschap een verre reis naar Rusland, Syrië of Iran.'

Wat voor medewerking kreeg je van je schoolleiding?

'In 1995 heb ik twee lesuren ingeleverd in ruil voor een vrije middag die ik goed kon gebruiken voor het onderzoek. Voor de rest heb ik geen beroep gedaan op faciliteiten. Ik wilde me in dat opzicht niet verplichten. Afspraken met de promotor, graaf- en spitwerk in archieven en bibliotheken, lees- en schrijfwerk: dit alles heb ik strikt gescheiden gehouden van mijn werk voor school.

Als ik prioriteiten moest stellen, ging uiteraard de school voor. In de drukke meimaand bijvoorbeeld, wanneer de centraal schriftelijke eindexamens de aandacht opeisen – ik heb ieder jaar alle havo- en vwo-examenkandidaten onder mijn hoede – lag het promotie-onderzoek grotendeels stil.

Ik heb aan het onderzoek weinig ruchtbaarheid gegeven. Allereerst ben ik niet iemand die het nieuws van de daken schreeuwt. Het pad van een promovendus is bezaaid met voetangels en klemmen. Er kan van alles misgaan: gebrek aan voldoende archiefmateriaal, een plotseling opdoemende motivatiecrisis

of een onvoorziene gebeurtenis in de privésfeer. Ik zou het als een afgang hebben beschouwd, wanneer ik tussentijds het werk zou hebben moeten afbreken. Ik wilde in eerste instantie tegenover mezelf bewijzen dat ik de klus kon klaren. Een andere reden waarom ik er met mijn collega's niet veel over gepraat heb, is dat een promotieonderzoek voor de meesten van hen een ver-van-mijn-bed-show is. Het aantal academisch gevormde leraren in

Zeeuwse handarbeiders op Beveland circa 1930 en polderwerkers, bezig met herstel van een dijk na de zware storm van 1911 ('s-Heer Arendskerke).

het middelbaar onderwijs is de laatste jaren sterk teruggelopen; de kloof tussen het middelbaar onderwijs en de universiteit is gegroeid. Ook sectiegenoten heb ik weinig over het onderzoek verteld. Niet veel geschiedeniscollega's bezoeken een archiefinstelling. Hierbij komt nog dat een promotieonderzoek dermate specialistisch is, dat je niet mag rekenen op grote belangstelling.'

Een nuttig onderwerp

Wat kun je aan je leerlingen kwijt over je werk aan je dissertatie?

'Verrassend genoeg meer dan ik dacht. Leerlingen in de bovenbouw-havo/vwo zie ik twee uren in de week. Zowel in 4-havo als in 5-vwo behandel ik de geschiedenis van de verzorgingsstaat. Wat is er dan mooier om de algemene lijnen te illustreren met concrete voorbeelden uit de periode die aan de

totstandkoming van de verzorgingsstaat voorafging? Uit de notulen en correspondentie van de armbesturen stuiten we op mensen van vlees en bloed die de armbestuurders om onderstand verzochten. Soms kregen ze hulp in de vorm van geld, kleding, reisgeld of medicijnen. Een enkele maal werden ze in een huisje van het armbestuur gestopt zodat dit bestuur hen goed in de gaten kon houden. In Goes schakelde het armbestuur een politieagent in om het gedrag van de bedelden nauwlettend te volgen. Bleek dat ze geld uitgaven aan allerlei onnutte dingen, zoals café-, kermis- of bioscoopbezoek of kwam aan het licht dat hun kinderen de school verzuimden of niet geregeld naar de kerk gingen, dan aarzelden de armbestuurders geen moment de bedeling in te trekken. Mensonterend was de uitbesteding van wezen op het Bevelandse platteland die tot diep in de negentiende eeuw in het openbaar plaatsvond en die alle kenmerken van een slavenmarkt in zich droeg.

Leerlingen zijn geïnteresseerd in dit soort verhalen, niet alleen omdat ze concreet, soms zelfs spannend zijn, maar ook omdat ze zich afgespeeld hebben in de eigen woonplaats. Veel van wat in mijn verhaal beschreven wordt, is nog steeds zichtbaar aanwezig. Ik denk hierbij op de eerste plaats aan de kerken, maar zeker ook aan de vele bewaard gebleven armhuizen.

Promotie en lesgeven

Als gepromoveerd leraar weet je hoe plezierig én lastig schrijven kan zijn. Je kunt leerlingen bij het maken van een scriptie of profielwerkstuk beter helpen wanneer je zelf onderzoekservaring hebt opgedaan. Je weet uit eigen ervaring wat het opzetten van een onderzoek inhoudt. Je weet hoe onderzoeksvragen moeten worden geformuleerd, hoe de indeling in hoofdstukken dient te geschieden en hoe het best kort en bondig kan worden samengevat.'

Worden je lessen rijker door je wetenschappelijke arbeid, of worden je teksten helderder door je ervaring als docent?

'Al heb ik leraarschap en promotieonderzoek zo veel mogelijk gescheiden heb gehouden, ik zie wel degelijk voordelen in een combinatie. Promotieonderzoek vergroot het plezier in lesgeven. De activiteiten vullen elkaar aan, zowel in inhoudelijk als in methodisch opzicht. Wat is er mooier

Register op 1

om in de archieven te spitten en daar op verhalen te stuiten – komische en tragische – die je een dag later gelijk kunt vertellen in de klas? De verhalen zijn zo simpel dat je ze zelfs aan leerlingen in de brugklas kwijt kan.

Een kennis van ons, docent op een basisschool in 's-Heer Hendriks-kinderen, heeft mijn boek gekocht omdat hij er verhalen in aantreft die hij zo aan kinderen uit groep zeven kan vertellen. Er zitten elementen in die zowel hoogleraren als basisscholieren aanspreken!

Het schrijven van de dissertatie ging me gemakkelijk af. Ongetwijfeld speelde mijn ervaring als docent hierbij een belangrijke rol. Je bent als leraar immers voortdurend bezig met bondig en helder formuleren en samenvatten, zonder dat je het soms zelf in de gaten hebt. Ook de promotieplechtigheid zelf heeft me niet voor onoverkomelijke problemen geplaatst. Integendeel, als docent ben je gewend om in het openbaar te spreken en voelde ik niet die zenuwen die anderen vaak wel hebben. Pijnlijke stiltes zijn er niet gevallen. Ook al werden er pittige vragen gesteld, als docent ben je hier op voorbereid en ben je niet snel uit je evenwicht gebracht.'

Wat kun je aan Kleio-lezers aanbevelen, die ook overwegen hun lestaak te combineren met promotie-onderzoek? Of wat kun je ze afraden?

'Ik kan ze een hoop aanraden.

Allereerst: overweeg een promotieonderzoek en roep niet op voorhand dat het niets voor je is. Denk wel goed na over welk onderwerp je wilt uitspitten. Je moet een enorme affiniteit hebben met het onderwerp en er moeten aanknopingspunten met het onderwijs in zitten. Het onderwerp moet concreet zijn en in zekere zin ook kinderen tot de verbeelding spreken. Ik denk dat een lokaal-historische studie naar de armoede en armenzorg, zoals ik die heb verricht, aan deze eisen voldoet. Het is niet voor niets dat de lokale media er aandacht aan besteden. Ze zouden dit niet doen, als ze van mening waren dat het onderzoek niet voor een groot publiek interessant was.

Verder: de meeste archiefbewaarplaatsen in Nederland en België pullen uit van historisch materiaal dat erom schreeuwt door historici te worden bewerkt, desnoods tot een proefschrift. Collega's, grijp je kans! Er zijn genoeg interessante onderwerpen. Wat te denken van het functioneren van het plaatselijk bestuur in heden en verleden, het

onderwijs, de sociale zorg, de huisvesting, de openbare gezondheid of iets dergelijks?

De beperking tot één regio is beslist geen nadeel. Lokale geschiedenis is in mijn visie niets anders dan macro-geschiedenis op micro-niveau. Ontwikkelingen die voor de geschiedenis van Nederland van belang zijn, zie je concreet terug in de geschiedenis van de plaats of streek waar je woont of werkt.'

'Wat is er mooier om in de archieven te spitten en daar op verhalen te stuiten – komische en tragische – die je een dag later gelijk kunt vertellen in de klas?'

Wat nu? Bang voor het zwarte gat, of staan er nieuwe projecten op stapel?

'Eerst ga ik een paar maanden uitrusten en wennen aan een wat lager levenstempo. Het doen van onderzoek blijft me echter boeien. Vandaar dat ik ja heb gezegd op een verzoek van de Zeeuwse historicus Jan Zwemer om mee te doen aan een grootschalig onderzoek naar de geschiedenis van Zeeland in de periode 1950-1965. Van zijn hand is vorig jaar een boek over de naoorlogse historie van Zeeland verschenen. Aangezien het werk dat nu op stapel staat te groot is voor één persoon, heeft hij meerdere historici en journalisten gevraagd een bijdrage te leveren. Ik ga – hoe kan het ook anders – de sociaal-maatschappelijke geschiedenis voor mijn rekening nemen. De jaren vijftig die we gaan bestuderen mogen dan in de geschiedschrijving bekend staan als een periode van rust, voor mij zal deze rust de komende tijd niet gelden.'

Albert Kort en dochter Mirjam met de bul.